УДК 141.319.8
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.3.11

Філоненко Олександр Семенович,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри богослов'я
Української євангельської теологічної семінарії
orcid.org/0000-0002-0455-8445
oleksandr.filonenko@uets.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРАКТИКИ ВДЯЧНОСТІ: АНТРОПОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ КУЛЬТУРИ ПРИСУТНОСТІ

Досвід людини формує її ставлення до світу, навіть досвід минулих поколінь має безпосередній вплив на суспільство, як сукупність окремих індивідуумів, сьогодні. Практика тривалого перебування в системах тоталітарних людиноненависницьких систем знищила довіру людини до світу загалом та людей довкола зокрема передусім через приниження або знищення людської гідності, яка була й залишається фундаментальною основою побудови гармонійних взаємин всередині суспільства, а також пошуку власної ідентичності людини. В роботі комплексно розглянута філософія культури присутності, а також євхаристичні практики (практики вдячності) з точки зору їхнього впливу на трансформацію людської гідності та формування зрілої суб'єктності особистості. Тож метою дослідження є виявленні антропологічного потенціалу практик вдячності як чинника трансформації людської гідності в контексті культури присутності. Філософія присутності та визнання Іншого дає змогу людині прийняти життя як дар, а не як об'єкт володіння. В цьому контексті практики вдячності виступають чинником прийняття світу та трансформації (формування, відновлення чи утвердження) людської гідності. Слід зазначити, що антропологічний вимір гідності не є суто емоційною категорією або ж не є лише здатністю відстоювати власні права та кордони. Гідність людини розкривається через її здатність відповідати на дар буття. Вдячність при цьому формує довіру та співбуття на противагу контролю та володінню, розвиває емпатичність на противагу самозосередженості та байдужості. Вдячність є не лише моральною чеснотою чи реакцією на отримане благо, але й фундаментальним способом людського буття, який перетворює ставлення людини до себе, іншого і світу. Людина стає не об'єктом, а відповідальним суб'єктом за власне життя, приймаючи Іншого в собі із вдячністю, що дає змогу осмислити та прийняти складні або кризові ситуації та подолати, відрефлексувавши, усталені багаторічні травми, зокрема колективні посттоталітарні травми, формуючи почуття гідності та поваги до себе та оточуючих.

Ключові слова: філософська антропологія, дар, культура присутності, евхаристійні практики, гідність, суб'єктність, взаємність.

Filonenko Oleksandr,
Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Professor at the Department of Theology
Ukrainian Evangelical Theological Seminary
orcid.org/0000-0002-0455-8445
oleksandr.filonenko@uets.edu.ua

TRANSFORMATION OF THE HUMAN DIGNITY DUE TO THE PRACTICES OF GRATITUDE: ANTHROPOLOGICAL CONSEQUENCES OF THE CULTURE OF PRESENCE

Human experience shapes one's relationship with the world. Even the experiences of previous generations continue to exert a direct influence on contemporary society as a community of individuals. The prolonged existence of people under totalitarian and dehumanizing regimes has profoundly eroded trust: both in the world

© Філоненко О. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

itself and in other human beings. This loss of trust has occurred primarily through the degradation and destruction of human dignity, which has long constituted, and continues to constitute, the fundamental basis for harmonious social relationships and for the formation of personal identity. The current study offers an integrated analysis of the philosophy of the culture of presence alongside Eucharistic practices (practices of gratitude), examining their role in the transformation of human dignity and the formation of mature human subjectivity. Accordingly, this research aims to identify the anthropological potential of practices of gratitude as a transformative factor of human dignity within the framework of the culture of presence. The philosophy of presence, grounded in the recognition of the Other, enables individuals to receive life as a gift but not as an object of possession. Within this perspective, practices of gratitude become a means of embracing the world while simultaneously fostering the transformation, restoration, and affirmation of human dignity. In this context, the anthropological dimension of dignity should not be understood merely as an emotional disposition or as the capacity to defend one's rights and personal boundaries. Rather, human dignity is disclosed through the person's ability to respond to the gift of existence. Gratitude cultivates trust and relational coexistence in place of control and possession, while fostering empathy instead of self-centeredness and indifference. It is therefore more than a moral virtue or a response to benefits received. It represents a fundamental mode of human existence that transforms one's relationship to oneself, to others, and to the world. In this way, the individual ceases to function as an object and instead becomes a responsible moral subject, assuming responsibility for their own life. By gratefully embracing the Other, within oneself, the individual becomes capable of interpreting and accepting difficult or crisis cases, reflecting upon and overcoming deeply rooted traumas (such as collective traumas inherited from post-totalitarian societies). In this way, practices of gratitude contribute to the restoration of human dignity while cultivating self-respect and respect for others.

Key words: philosophical anthropology, gift, culture of presence, eucharistic practices, dignity, subject man, reciprocity.

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI століття супроводжувався стрімким розвитком та утвердженням лідерства інноваційних практик культурного буття людей в усьому світі. Це стало причиною розширення меж сучасного антропологічного досвіду (під час порівняння в історичному плані) та урізноманітнення практик і засобів існування особи, як індивідуальної одиниці та частини суспільства загалом (Шелупахіна, 2009, с. 3). Через проживання людством людиновбивчих перипетій XX століття перед суспільством (зокрема, європейського континенту) постало завдання подолання наслідків застосованих практик розлюднення, таких як голокост, світові війни, практики червоного терору та ГУЛАГів (Головного управління виправно-трудових таборів, трудових поселень і місць ув'язнення) (Андрющенко, 2023). Людина через страх смерті, тортур, голоду, втрати найдорожчого «ламалась», погоджувалась на раніше неприйнятне. В цих реаліях людська гідність відходила на другий план, втрачались та ламались усталені соціально-культурні норми, люди віддалялись від Церкви та Бога, а також власне культурно-соціального розвитку та прогресу (Малько, 2024; Жиленко & Павлючек, 2024). Одним зі шляхів відновлення людської гідності стало осмислення та впровадження практик вдячності (євхаристійних практик), що поєднують богослів'я та філософію (Філоненко, 2018, с. 5–6).

Метою дослідження є виявленні антропологічного потенціалу практик вдячності як чинника трансформації людської гідності в контексті культури присутності.

Гіпотеза. Відродження людської гідності та подолання наслідків тоталітарних практик розлюднення можлива через осмислення та впровадження практик вдячності (євхаристійних практик) у повсякдення сучасної людини пострадянського простору, наслідком чого стає породження респонсивного, відповідального та вдячного суб'єкта (Людини).

Наукова новизна. У роботі проведено комплексне антропологічне осмислення практик вдячності як чинника трансформації (утвердження) людської гідності в контексті культури присутності. Дослідження розглядає практику вдячності як антропотворчий чинник, що формує зрілу суб'єктність, поглиблює реляційне розуміння людської гідності та відкриває нові підходи до осмислення міжособистісної взаємності в сучасній гуманітаристиці.

Євхаристійна антропологія розглянута у статті як спосіб осмислити людину, її почуття та реакції в контексті культури присутності Іншого як дару, впізнаваного і визнаваного через практики вдячності (євхаристійні практики).

Огляд літературних джерел. Кінець XX століття супроводжувався суперечками щодо модерну та постмодерну через формування акцентів на проблемі реальності дару

Іншого (Бога), як дару священного, але водночас дару суб'єктності. Вони залишили у спадок парадокс роздумів про дар, що полягав у неможливості помислити дар у взаємності обдаровування і робив тему вдячності немислимою (Філоненко, 2018, с. 6). Отже, XX століття сформулювало концепцію «дар поза вдячністю» (Cohen, 2006), що було покликано подолати один з наслідків гріхопадіння: втрату здатності бачити життя як дар, натомість сприймати світ як об'єкт володіння, а інших людей – як засоби досягнення власних цілей. Така логіка породжує інструменталізацію особистості й руйнує досвід гідності (Caputo, 2006).

Осмислити парадокси та закономірності XX століття намагались різні філософи. Зокрема, французький філософ Ален Бадью присвятив чимало часу намаганню осягнути та осмислити XX століття з його парадоксами та крайнощами. Від початку до свого завершення воно пройшло трансформацію від «чудового часу починань і поривів» до «довгої трагедії бездушного використання людського матеріалу» через руйнування людини та її гідності війнами та репресіями. Відповідно до бачення Бадью, XX століття дало шанс людству оновитись у всіх сферах діяльності (науки, мистецтва, сексуальності), але загалом стало трагічним для суспільства (Badiou, 2022). Людська персоналія, як окремий еволюційний унікальний проєкт Всесвіту та Бога, знищувався на морально-культурному рівні. Руйнування культурно-правових установ, відкристалізованих протягом століть, призводили до історичних, соціально-культурних та соціально-психологічних змін суспільства (Місінкевич, 2010, с. 3–5).

Падіння тоталітарних режимів Європи дало змогу відкинути тоталітаристські державоцентристські практики, але залишило глибокі шрами багаторічної історії дегуманізації, знеособлення і розлюднення суспільств з абсолютною культурною (а інколи – фізичною) нескінченністю вбивств науки, Бога, мистецтва, історії, людини, її публічності та приватності (Голубович, 2018, с. 200–201; Філоненко, 2018, с. 17–18). К. Шелупахіна (Шелупахіна, 2009, с. 3) зауважує, що сьогодні людина, як соціокультурна одиниця, здатна обирати для себе особистісні шляхи культурного вираження (культурного існування) завдяки урізноманітненню форм вираження та реалізації власного «Я» за рахунок експериментів з власною ідентичністю, створення (формування) численних «варіантів себе». Це створює потенціал можливих трансформаційних змін, плюралізму та належності до множини культур. Водночас Я. Потапенко (Потапенко, 2010, с. 53) зазначає, що вивчення історично-культурних змін та їхнього розвитку неможливе без урахування локального історично-часового контексту з огляду на уявлення, побутові практики та моделі самоідентифікації пересічних обивателів історичного моменту, тому в представленому дослідженні основний акцент було зроблено на історичний досвід України та українців XX століття.

Виклад основного матеріалу. У сучасній гуманітаристиці проблема людської гідності дедалі частіше розглядається не лише як юридична чи моральна категорія, але й як фундаментальна характеристика людського свідомого існування. Слід також зазначити, що відчуття власної гідності формується в міжособистісних взаєминах, а отже, неможливе в людинозневажальних системах та колективах (Петренко, 2018, с. 143–144).

XX століття ознаменувалось низкою трагічних подій та людиновбивчих практик, що в Європі були пов'язані з кривавими війнами, революціями, а також з розвитком людиноненависницьких режимів, зокрема нацистського, фашистського та комуністичного (Cohen, 2006, с. 9). З огляду на глибокі історичні травми актуальним питанням став пошук «іншого початку», пошуку взаємодії людини з Всесвітом, а також пошуку ролі людини в сучасному світі, зокрема суб'єктивації людини у відносинах «Людина – Бог». Це стало рушійним важелем до впровадження філософії вдячності, євхаристійних практик, що ставило людину у позицію респонсивної суб'єктності через пошук власної ідентичності та визнання-впізнавання Іншого. Людина починає розглядатись як відповідальний суб'єкт, що шукає не перемир'я на руїнах, а примирення в причетності до реальності та священного (Cohen, 2006; Філоненко, 2018).

Також слід відзначити, що людська гідність не обмежується природною властивістю людини або нормативно-правовим статусом. Вона актуалізується у взаємності, взаємному визнанні та досвіді прийняття іншої особи (Петренко, 2018, с. 144). Людина – це чи не

єдина у світі істота, що здатна відриватись від емпіричного ділити та моралізувати світ навколо. Водночас свобода є головною характеристикою гідного людського життя. Саме вона формує гідність, яка є результатом людського вибору та формується свободою вибору й свободою дій, що є справою екзистенції, елементом життя людини чи його «фундаментальною модальністю» (Ковадло, 2014, с. 28). Антропологічний вимір гідності розкривається через здатність людини відповідати на дар буття, а не лише відстоювати власні права (Філоненко, 2018, с. 18).

Євхаристійна антропологія є продуктом поєднання філософської та богословської антропології, а також ґрунтується на впровадженні практик вдячності. Теоретичне обґрунтування євхарістійної антропології вимагає міждисциплінарного підходу. Так, богослов'я надає цьому напряму філософські контексти, а філософія, у свою чергу, насичується богословськими смислами із значущою складовою частиною теоестетики і теодрами. У фокусі богословської антропології залишається увага до особистості, яка народжується у спілкуванні через практики вдячності. Ця увага є породжувальним джерелом для євхаристійної антропології як напряму богословської комунікативної антропології (Філоненко, 2018, с. 16–18; Голубович, 2018, с. 200–202).

Формування свідомої суб'єктної людини відбувається через зустріч з Іншим, сформульованої Г.У. Ґумбрехтаом, прийняття Іншого та впровадження практик вдячності, що, відповідно до положень євхаристійної антропології, змінює спосіб людського існування, переводячи суб'єкта від логіки володіння до логіки дару. Це сприяє розвитку рефлексії, емпатії, довіри та відповідальності, що становлять основу зрілої суб'єктності (Філоненко, 2018, с. 83).

Культура присутності утверджує безумовну цінність людини (вірянина) через уважність, співпереживання та готовність бути поруч, тобто емпатичні практики, які йдуть на противагу теологічній культурі продуктивності, де цінність людини визначається її ефективністю: запозичуючи акценти з теології процвітання та забезпеченого земного життя, розширення можливостей та поєднуючи трудову естетику, такий підхід розуміння взаємодії Бога з Людиною забезпечує надію вірянину на піднесення та процвітання (в тому числі, економічного) (Barron, 2022, p. 88–89). В ключі емпатично-індивідуальної взаємодії та взаєморозвитку вдячність стає екзистенційною практикою взаємного визнання, трансформуючи спосіб існування людини та формуючи зрілу суб'єктність, що відповідає відповідальністю на дар буття. З цієї перспективи вдячність перестає бути реакцією на отримане благо й набуває онтологічного значення. Вона стає способом перебування людини у світі, що ґрунтується не на привласненні чи контролі, а на прийнятті, відкритості та взаємності. Взаємне визнання людини та Іншого формує реляційну ідентичність, культуру довіри та гостинності, соціальну солідарність громади (Caputo, 2006).

Вдячність має євхаристичний вимір ("eucharistia", від гр. "εὐχαριστία" – «подяка, вдячність, благословення»). У християнській антропології вдячність не зводиться до психологічної емоції, а постає способом участі в бутті як дарі. Євхаристійне розуміння вдячності відкриває можливість відновлення людської гідності через досвід спільності, взаємної жертовності та любові. Через вдячність з'являється здатність бачити власну гідність крізь призму гідності іншої людини (Caputo, 2006; Філоненко, 2018). Таким чином, вдячність перестає бути лише емоційним переживанням і стає антропологічною практикою, що відновлює цілісність людської особистості, що покликана не споживати світ, а приносити його у вдячності.

Нікола Плес із співавторами (2017) зазначає, що гідність людини залишається фундаментальною основою у процесі гуманізації організаційних культур, робочих місць та стосунків, тобто є тією ланкою, яка формує стосунки між людьми на взаємній повазі в системі «рівний рівному» та в системі «керівник – підлеглий», що абсолютно неможливо в умовах страху за своє життя, благополуччя, життя і здоров'я найближчих, в умовах фізичної боротьби за виживання (Pless et al., 2017, с. 223–232; Андрющенко, 2023).

Регулярні практики вдячності сприяють розвитку культури діалогу, зменшенню соціальної поляризації, зміцненню солідарності та відновленню людської гідності як основи суспільного життя (Caputo, 2006, p. 289; Філоненко, 2018, с. 127–128). Вдячне прийняття

дару буття як, власне, дару чи подарунку людини від Іншого розкриває гідність людини не через автономність чи самодостатність, а через її здатність вступати у стосунки любові, дарування та взаємного прийняття (Bloechl, 2023, с. 136–137). Внаслідок культури вдячності формується зріла суб'єктна особистість, а також, що є надзвичайно важливим в посттоталітарних суспільствах, формується соціальна довіра. Таким чином, вдячність як основа культури присутності змінює характер людських взаємин:

– від володіння – до дару;
– від контролю – до довіри;
– від байдужості – до уважності;
– від самозосередженості – до відкритості;
– від ізоляції – до співбуття.

Таким чином, через вдячність формується простір, у якому людська гідність не декларується абстрактно, а переживається у конкретних міжособистісних стосунках.

Висновки. Людина в сучасному соціумі існує в умовах зміни, а подекуди й скасування раніше встановлених усталених соціальних норм та правил із «стиранням» соціокультурної межі між «своїм» та «чужим». Культура присутності Іншого в житті пересічного віряннина формується там, де людина перестає оцінювати інших крізь призму користі чи ефективності. Євхаристійна вдячність навчає бачити в іншому не функцію, а особу, присутність якої сама по собі є цінністю. Практики євхаристійної антропології дають змогу розширити межі літургійної теології та сучасної антропології. Відзначимо, що євхаристія виходить за рамки просто літургійної події: вона стає антропологічною моделлю людського існування, у якій людина приймає світ як дар і відповідає на нього вдячністю, що формує підвалини християнського гуманізму. Євхаристійна антропологія дає змогу осмислити та прийняти кризові ситуації, сформувати осмислене прийняття Іншого в життя Людини та подолати усталені багаторічні травми посттоталітарних суспільств, формуючи почуття гідності та поваги. Через практики вдячності (євхаристичні практики) людина вчиться поважати себе і оточуючих: сама вдячність стає не лише емоційним переживанням, але й антропологічною практикою, що відновлює цілісність людини, як особистості, вчить бачити людину як особистість у собі і в оточуючих.

Список використаних джерел:

Андрющенко Е. (2023). Архіви КГБ. Невигадані історії. Vivat.

Голубович І. (2018). Контури євхаристійної антропології Олександра Філоненка. *Докса*, 2, 200–211. https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.2(30).146571.

Жиленко І., Павлючек В. (2024, 23–24 травня). Сувора правда життя у творі Роберта Конквеста «Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор». *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи* (с. 31–34). Сумський державний університет.

Ковадло Г. (2014). Духовність і моральність: антропокультурні виміри філософії моралі. Instytut filosofii imeni HS Skovorody NAN Ukraïny.

Малько В. (2024). Українська інтелігенція і геноцид: боротьба за історію, мову і культуру в 1920-х та 1930-х роках. Academic Studies Press.

Місінкевич Л. (2010). Процеси реабілітації в Україні жертв політичних репресій радянської доби у другій половині XX – на початку XXI століття: історико-соціальний аспект: автореф. дис. … докт. іст. Наук; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Петренко М. (2018). Філософія свободи в контексті проблеми людської гідності. *Вісник ХНПУ імені Г. Сковороди «Філософія»*, 49, 142–156.

Потапенко О. (2010). Перспективи розвитку історії повсякденності через призму дискурсу постмодерну. *Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукраїнської наукової конференції* (с. 52–54). Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

Філоненко О. (2018). Присутність іншого і вдячність: контури євхаристійної антропології. Дятлик.

Шелупахіна К. (2009). Феномен культурної ідентичності в контексті сучасної філософської антропології: дис. … канд. наук; Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова] https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f380e5a-9fd4-49b1-9efb-956b2df6794a/content.

Badiou A. (2022). Badiou by Badiou. Stanford University Press.

Barron J. R. (2022). Is the prosperity gospel, gospel? An examination of the prosperity and productivity gospels in African Christianity. *Conspectus: The Journal of the South African Theological Seminary*, 33 (1), 88–103. https://doi.org/10.54725/conspectus.2022.1.6.

Bloechl J. (ed.). (2023). Fragility and transcendence: Essays on the thought of jean-louis chrétien. Bloomsbury Publishing USA.

Caputo J. D. (2006). The weakness of God: A theology of the event. Indiana University Press.

Cohen A. B. (2006). On gratitude. *Social Justice Research*, 19 (2), 254–276.

Pless N. M., Maak T., Harris H. (2017). Art, ethics and the promotion of human dignity. *Journal of Business Ethics*, 144 (2), 223–232. https://doi.org/10.1007/s10551-017-3467-9.

References:

Andriushchenko, E. (2023). Arkhivy KHB. Nevyhadani istorii [KGB Archives. True Stories]. Vivat [in Ukrainian].

Badiou, A. (2022). *Badiou by Badiou*. Stanford University Press.

Barron, J. R. (2022). Is the prosperity gospel, gospel? An examination of the prosperity and productivity gospels in African Christianity. *Conspectus: The Journal of the South African Theological Seminary*, *33* (1), 88–103. https://doi.org/10.54725/conspectus.2022.1.6

Bloechl, J. (Ed.). (2023). *Fragility and transcendence: Essays on the thought of jean-louis chrétien*. Bloomsbury Publishing USA.

Caputo, J. D. (2006). *The weakness of God: A theology of the event*. Indiana University Press.

Cohen, A.B. (2006). On gratitude. *Social Justice Research*, *19* (2), 254–276.

Filonenko, O. (2018). *Prysutnist inshoho i vdiachnist: kontury yevkharystiinoi antropolohii* [The presence of the other and gratitude: contours of eucharistic anthropology]. *Diatlyk* [in Ukrainian].

Holubovych, I. (2018). Kontury yevkharistiinoi antropolohii Oleksandra Filonenka [Contours of Oleksandr Filonenko's eucharistic anthropology]. *Doksa*, *2*, 200–211. https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.2(30).146571 [in Ukrainian].

Kovadlo, H. (2014). *Dukhovnist i moralnist: antropokulturni vymiry filosofii morali* [Spirituality and Morality: Anthropocultural Dimensions of the Philosophy of Morality]. Instytut filosofii imeni HS Skovorody NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Malko, V. (2024). Ukrainska intelihentsiia i henotsyd: borotba za istoriiu, movu i kulturu v 1920-kh ta 1930-kh rokakh [The Ukrainian intelligentsia and genocide: the struggle for history, language, and culture in the 1920s and 1930s]. Academic Studies Press [in Ukrainian].

Misinkevych, L. (2010). Protsesy reabilitatsii v Ukraini zhertv politychnykh represii radianskoi doby u druhii polovyni XX – na pochatku XXI stolittia: istoryko-sotsialnyi aspekt [Rehabilitation processes of victims of Soviet-Era political repression in Ukraine in the second half of the twentieth and the early twenty-first centuries: a historical and social perspective] [Extended abstract of Doctor of Historical Sciences dissertation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University] [in Ukrainian].

Petrenko, M. (2018). *Filosofiia svobody v konteksti problemy liudskoi hidnosti* [The philosophy of freedom in the context of the problem of human dignity]. *Visnyk KhNPU imeni H. Skovorody "Filosofiia"*, 49, 142–156 [in Ukrainian].

Pless, N. M., Maak, T., & Harris, H. (2017). Art, ethics and the promotion of human dignity. *Journal of Business Ethics*, *144* (2), 223–232. https://doi.org/10.1007/s10551-017-3467-9.

Potapenko, O. (2010). *Perspektyvy rozvytku istorii povsiakdennosti cherez pryzmu dyskursu postmodernu* [Prospects for the Development of the History of Everyday Life Through the Prism of Postmodern Discourse]. In *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii* (pp. 52–54). Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody [in Ukrainian].

Shelupakhina, K. (2009). Fenomen kulturnoi identychnosti v konteksti suchasnoi filosofskoi antropolohii [The phenomenon of cultural identity in the context of contemporary philosophical anthropology] [Candidate's dissertation, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. Drahomanova]. Retrieved from https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f380e5a-9fd4-49b1-9efb-956b2df6794a/content [in Ukrainian].

Zhylenko, I., & Pavliuchek, V. (2024, May 23–24). Suvora pravda zhyttia u tvori Roberta Konkvesta "Zhnyva skorboty. Radianska kolektyvizatsiia i Holodomor" [The harsh truth of life in Robert Conquest's the harvest of sorrow: soviet collectivization and the terror-famine]. In *Suchasnyi masovokomunikatsiinyi prostir: istoriia, realii, perspektyvy* (pp. 31–34). Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026